

Dr. Rudolf Steiner
Dějiny lidí ve světle duchovního bádání
(Menschengeschichte im Lichte der Geistesforschung)

Šestnáct přednášek přednesených
mezi 19. říjnem 1911 a 28. březnem 1912
v Berlíně

Štěstí, jeho podstata a zdánlivost
(Das Glück, sein Wesen und sein Schein)

6. přednáška
Berlín 7. prosince 1911

GA 61

ŠTĚSTÍ, JEHO PODSTATA A ZDÁNLIIVOST

Širším kruhům našich vrstevníků jsou bezesporu těžko pochopitelné poznatky duchovní vědy týkající se opakujících se životů pozemských a doznívání příčin, jež si člověk vytvořil v jednom vtělení, v jiných pozemských životech; zkrátka to, co označujeme zákonem duchovní příčinnosti čili „karmou“. Uvážíme-li však dnešní způsob myšlení, pochopíme též, že se lidstvo k těmto poznatkům chová dosud odmítavě. A potrvá ještě delší dobu, než se tyto myšlenkové zvyklosti změní a než lidé přizpůsobí svoje životní důsledky plynoucí z těchto duchovních pravd. Ale právě nepředpodjaté pozorování života a dějů, které se nám svou záhadností takřka denně přímo vnucují a které lze uspokojivě vysvětlit právě jen použitím těchto základních zákonů lidského života, povede vždy více k jejich obecnému uznání a tím i ke změně myšlenkových návyků.

K takovým jevům náleží nade vše pochybnost jevy, které označujeme slovy „štěstí“ a „neštěstí“, jež mají mnohonásobný význam. Je třeba jen vyslovit tato dvě slova, aby srdce ihned citem poznalo, že se tu dotýkáme hranic, které leží mezi naším poznáním a mezi tím, co se odehrává venku ve světě. K tomu se pojí ihned druhý cit, z něhož mluví neuhasitelná touha dozvědět se něco o těchto nevysvětlitelných vztazích, jež by určitá „osvícenost“ nejrady neustále popírala; ale jež jsou přece jen uznány jakýmsi neurčitým pudem lidského poznání.

Představme si jen, jak mnoho tajemnosti se skrývá v pojmech štěstí nebo neštěstí - obzvláště v pojmu neštěstí - jež opravdu nemůže být vysvědenu jakoukoli teoretickou odpovědí. Tato tajemnost zřetelně ukazuje, že k jejímu vysvětlení je třeba něčeho více než obvyčejných abstraktních vědeckých postulátů.

Člověk má - kdo by o tom pochyboval! - ve své duši touhu žít v určité shodě se svým okolím, se světem. Ale kolik neshody je vyjádřeno tím, musí-li někdo o sobě nebo o někom jiném říci, že je po celý život pronásledován neštěstím! K takovému posudku se připojuje hluboká otázka „proč?“, zahrnující v sobě všechno, co můžeme říci o hodnotě lidského života a též o hodnotě sil, které tvoří jeho základ. Jako příklad takovéto neshody budiž uveden příběh; Robert Hamerling, významný, ale bohužel příliš málo uznávaný básník devatenáctého století napsal ve svých prózách úvahu o štěstí a začíná ji se vzpomínkou na vyprávění, které jednou slyšel v Benátkách. Je lhotejné, je-li to legenda, či skutečná událost.

Manželům se narodilo děvčátko. Žena zemřela při porodu. Otec téhož dne, kdy se dítě narodilo, uslyšel, že ztroskotáním lodi pozbyl všechen majetek, byl raněn mrtvicí a zemřel. Tak bylo dítě postiženo neštěstím; osiřelo prvního dne, kdy vstoupilo do pozemského života. Ujala se ho bohatá příbuzná, která mu odkázala velké jmění. Zemřela však, když dítě bylo ještě malé. Když byla otevřena

závěť, objevila se formální chyba; závěť byla projednána soudně a dítě ztratilo celé odkázané jmění. Vyrůstalo pak v nouzi a bídě a muselo jít do služby. Tu se do dívky zamiloval hezký hoch, jehož i děvče mělo velice rádo. Když pak dívka, jsouc jinak nucena těžce se probíjet životem, mohla pomýšlet konečně na šťastnější poměry, ukázalo se, že její snoubenec je židovského vyznání, takže byl sňatek podle tehdejších zákonů nemožný. Dívka snoubenci proto činila nejtrpčí výčitky, že jí zatajoval svou víru, ale zřici se ho nedovedla.

Život běžel podivuhodně dále. Také hoch nemohl od děvčete upustit; slíbil, že se dá, jakmile jeho nemocný otec zemře, pokřtít a sňatek pak uskuteční. A vskutku byl také brzy povolán k umírajícímu otci. Následkem fyzických útrap a duševní trýzně, které musela nešťastná dívka snášet, těžce onemocněla. Zatím otec jejího ženicha v dálce zemřel. Ženich se dal pokřtít. Ale když se vrátil, děvče již útrapám podlehlo. Tu se jej zmocnila nejtrpčí bolest. Nemohl jinak, musel svoji nevěstu, ač již byla pohřbena, spatřit ještě jednou. Konečně docílil toho, že byla vykopána. A hle, ležela v rakvi v poloze, z níž bylo zřejmé, že byla pochována v hrobě zaživa; když procitla, obrátila se.

Tento příběh ukazuje, že některý člověk je od narození až ke hrobu, ba ještě až za hrob, jako v tomto případě, pronásledován neštěstím. Zajisté, vypravování může snad být legendou, ale na tom nezáleží; neboť každý z nás si řekne: Ať je již toto líčení pravdivé nebo není, je možné a mohlo se opravdu tak odehrát, i když se neodehrálo právě takto. Ale předvádí nám jasně velkou úzkostnou otázku po hodnotě života, který je tak strašným způsobem pronásledován neštěstím. Takový život nás může přivést k myšlence, že snad ani vlastně není možné mluvit o štěstí nebo neštěstí, přihlížíme-li pouze k jednomu lidskému životu. A právě takové líčení mohlo by být myšlenkovým zvyklostem alespoň pobídkou pohlédnout za hranice tohoto života, který nám tu byl vylíčen tak, že s ním nemůžeme uvést ve spojení žádnou představu, kterou máme o hodnotě lidského života. Tu vidíme, jak jsme přímo odkazováni hledat jeho příčiny za hranicemi zrození a smrti.

Všimneme-li si přesněji slov štěstí nebo neštěstí, zjistíme brzy, že jich lze použít jen ve zcela určitém smyslu. Je sice mnoho věcí ve světě mimo člověka, které nám mohou připomínat onu zvláštní snahu anebo neshodu člověka s okolím, ale sotva budeme moci použít analogických pojmů o štěstí nebo neštěstí pro události mimo člověka. Pohlédneme-li na krystal, který podle určitých zákonů vytváří pravidelné tvary a vlivem blízkosti jiných krystalů nebo vlivem jiných přírodních sil nemůže vytvořit všechny hrany, takže je v přírodě pouze málo krásně vyhraněných krystalků, které by plně projevovaly svou vnitřní zákonitost.

Pozorujeme-li rostlinu, řekneme, že jí je jakoby vzorem vnitřní tvořivá zákonitost. Ale u kolika jedinců z říše rostlinné vidíme, že je nemožné pro zevní pře

kážky té či oné povahy rozvinout všechny jejich tvořivé síly! A podobně je tomu i v říši živočišné. Ano, můžeme jít ještě dále a povšimnout si jen nepopiratelné skutečnosti, jak mnohé zárodky živých bytostí hynou již při svém vzniku, jak nedospívají ke skutečnému rozvoji, poněvadž jim znemožňují vnější poměry stát se tím, k čemu mají schopnosti. Pomysleme, jak veliké množství zárodků je v moři, jež by se mohly stát jeho obyvateli, a jak málo se z nich opravdu vyvine.

Tu bychom mohli ovšem v určitém smyslu říci: Vidíme jasně, že bytosti, s nimiž se setkáváme v různých přírodních říších, mají své vnitřní tvořivé síly, ale překážky v jejich okolí jim znemožňují, aby se uvedly v soulad s okolním světem.

A jak bychom mohli přehlédnout, že skutečně máme před sebou něco podobného, mluvíme-li o lidském štěstí nebo neštěstí?

Vidíme, že mnohý člověk nemůže projevit všechny možnosti, které v sobě má, poněvadž se mu staví do cesty překážka za překážkou. Ale také pozorujeme případy, že člověk, podobně jako krystal, což je řečeno jen obrazně, je tak sřásten, že může na všechny strany volně vytvářet své hrany a tvary, takže si může říci: „Nic mně nepřekáží; vnější okolnosti, běh světa přichází mi vstříc, aby mi umožnil plně projevit všechny schopnosti mého nitra.“

Jen v tomto případě mluvívá člověk obyčejně o tom, že má štěstí. Jiný poměr nechává ho buď lhostejným, nebo jej nutí mluvit přímo o neštěstí.

Nechceme-li však mluvit jen obrazně anebo upadnout do fantastičnosti, nemůžeme přece nikdy hovořit o neštěstí nesčetných zárodků, které se vyskytují např. v moři, ani o neštěstí rostlin nebo krystalů, které se nemohou vyvinout podle zákonů své přirozenosti. Uvědomujeme si, že opravdu potřebujeme vstoupit do lidské říše, postoupit až k lidskému životu, abychom byli oprávněni hovořit o neštěstí nebo štěstí. A v lidském životě brzy opět zjistíme, že jsou v něm hranice, za nimiž již nemůžeme mluvit o štěstí nebo neštěstí, třebaže zevní vlivy, které na toho nebo onoho jedince působí, např. jej ohrožují nebo ničí. Anebo mluvíme snad - ostatně cítíme, že to není ani možné - o neštěstí některé významné osobnosti, která je povolána přinést světu něco nového, je-li vlivem nepřátelských sil vydána smrti, jako např. Giordano Bruno?

Tak zdravým citem postihujeme, že v lidské bytosti je něco, co nepřipouští mluvit o neštěstí nebo o štěstí; to se vyvíjí spíš podle přání. Tak vidíme, že štěstí a neštěstí je omezeno na lidskou říši a v ní zase jen na určitý užší kruh.

Pozorujeme-li nyní člověka, jak ve svém životě prožívá štěstí i neštěstí, shledáváme, že se vlastně toto štěstí a neštěstí nedá pojmově dobře vymezit. Povšimněme si např. Diogena (snad je to opět legenda, ale je možné, že se to stalo), když ho vyzývá Alexandr, aby si od něho vyžádal nějaký projev přízně, tedy, řekněme, nějaké štěstí. Tu žádá Diogenes, což by asi málokdo učinil, aby mu vladař ustoupil ze slunce. To mu v té chvíli scházelo ke štěstí. Jak zcela jinak by si byl mnohý jiný vyložil v té chvíli své štěstí!

Ale jděme dále! V čem spatřuje požitkář své štěstí? V tom, může-li uspokojit všechny své žádosti, vznikající z jeho vášní a pudů - byť by to byly požitky nejvšednější. Může se nyní někdo domnívat, že to, co takový člověk nazývá štěstím, mohlo by být také štěstím pro asketu, očekávajícího zdokonalení své bytosti odpíráním si všeho možného, přičemž se vydává bolestem a utrpení, které by ho jinak nestihly? Jak rozdílné jsou tu představy štěstí u askety a u požitkáře!

Ale můžeme jít ještě dále, abychom poznali, jak se nám obecně platné představy o štěstí rozplývají pod rukama. Stačí si jen pomyslet, jak může být nešťastný člověk, který žárí bez jakékoli příčiny, který žije jen v domnění, že má k žárlivosti důvody. Takový člověk je v nejhlubším slova smyslu nešťasten, a přece nemá k žárlivosti žádný zevní podnět. Tu míra, intenzita neštěstí nikterak nezávisí na vnější skutečnosti, nýbrž pouze na tom, jak se člověk zcela jen na základě iluze staví k vnější skutečnosti.

Že může být nejen neštěstí, ale i štěstí povahy nanejvýš subjektivní, odkazující nás takřka při každém kroku ze zevního světa do světa vnitřního, to nám ukazuje mezi mnoha jinými příklady též drobná črta Jeana Paula, líčící určitého člověka, který si maluje své štěstí, kdyby byl farářem ve Švédsku. Tento člověk se živě vmýšlí do tamějších poměrů. Představuje si, jak se ve tmě lidé ubírají do chrámu, každý s vlastní lucernou, a jak s nimi prožívá jejich povznesení mysli atd. Toto vmýšlení se do onoho intimního styku se severní přírodou a s duchem lidu naplňuje ho podivuhodným štěstím. A přece je to jen snění. Takový příběh ukazuje, jak vlastně otázka štěstí a neštěstí - mezi nimiž vládne hluboká souvislost - může být obrácena od zevního světa do lidského nitra.

Je to zajisté zvláštní, jak se nám zde, poněvadž štěstí a neštěstí mohou být zcela závislé na lidském nitru, obecné pojmy o nich úplně rozplývají! A přece pohlížíme-li opět na to, čemu člověk obvykle říká štěstí nebo neštěstí, tu většinou to zcela určitě nevztahuje na své nitro, nýbrž na zevní svět. Ano, dá se dokonce říci, že ona zvláštnost potřeby štěstí má svůj hluboký základ v touze člověka nežít svými myšlenkami, svým citěním a celým svým vnitřním děním osamoceně a odloučeně, nýbrž ve shodě s tím, co žije a působí v jeho okolí.

O štěstí mluví tudíž člověk obvykle tehdy, nechce-li, aby jeho úspěch závisel jen na jeho osobě, nýbrž přisuzuje-li zvláštní cenu tomu, aby jeho štěstí záviselo na něčem jiném než na něm. Představme si - neboť tu patří k sobě věci malé i velké - např. štěstí hráčovo!

Hráčovo štěstí lze zcela dobře uvést v souvislost - třebaže to zdánlivě zní paradoxně - s uspokojením ze získaného poznání.

Když jsme se dopracovali k nějakému poznatku, cítíme, že jsme uvedli své myšlení, svůj duševní život ve shodu se zevním světem. Při poznání máme totiž to, co je mimo nás, ve svém nitru jako obraz, pojem. Nejsme již odloučeni od světa, svět se nám již nevnučuje jako záhada, nýbrž nitro se shoduje se zevněj

škem. Cítíme živoucí kontakt svého nitra se světem. Zevní svět zasvítá a zrcadlí se v nás; důkazem toho je sladění člověka se světem. A v tom se ve skutečnosti zakládá uspokojení, které nabýváme poznáním.

Analyzujeme-li uspokojení hráčovo z výhry, tu nelze jinak než říci (třebaže si hráč neuvědomuje, že jeho činnost má za základ žádost, aby se událo něco mimo něj, aby svět na něj jaksi bral zřetel a poskytl mu něco, co mu přichází k dobru; aby svět v jednotlivém případě ukázal, že není mimo něj, nýbrž že je s ním v určité souvislosti). Neštěstí pak, jevící se hráči jako prohra, zakládá se v tom, že tato prohra v něm vybavuje pocit, jakoby ho svět vylučoval a přerušoval s ním souvislost.

Zkrátka vidíme, že vůbec není správné, míní-li člověk štěstím nebo neštěstím jen to, co se uzavírá v jeho nitru. Naopak, v nehlubším slova smyslu člověk vidí štěstí nebo neštěstí v tom, co mu napomáhá utvořit souvislost a shodu se zevním světem. Proto se stává člověk v dnešní osvětlené době sotva v jiné věci tak směšně pověřivým, jako právě u štěstí a neštěstí, přičemž očekává příspěň od sil a živlů, které jsou mimo něj.

Znal jsem kdysi velmi osvětleného básníka. V době, o níž je tu řeč, psal drama. Toto drama nemohlo být dokončeno do určité doby, což věděl již napřed. Ale měl mylnou představu, pověru, že drama bude mít úspěch jen tehdy, zašle-li je před prvním nejbližšího měsíce divadelnímu ředitelství. Kdyby je zaslal později, nemohl mít podle své pověry úspěch.

Náhodou jsem ho potkal, když se blížil měsíc ke konci. Věděl jsem ze styku s ním, že mu do ukončení díla ještě mnoho scházelo; viděl jsem ho, jak v šíleném spěchu jede na kole k poště. Počkal jsem, a když vyšel, pravil mi: „Poslal jsem právě své drama divadlu.“ Otázal jsem se ho: „Cožpak jste s ním hotov?“ Tu mínil: „Musím ještě pracovat na posledním jednání. Ale poslal jsem práci nedokončenou, poněvadž věřím, že bude mít úspěch jen tehdy, dojde-li do konce tohoto měsíce. Ale ihned jsem také připsal, aby mi mé drama zase vrátili, že je dokončím pak. Ale do posledního jsem ho musel zaslat.“

Tu vidíme, jak člověk očekává pomoc zvenčí: Očekává, že to, co se má stát, bude způsobeno ne pouze jím, jeho zdatností a silou, nýbrž že mu přispěje svět mimo něj, že o něm něco ví, takže není osamocen jako jednotlivá duše.

To vše nám jen dokazuje, že nám opravdu pojem štěstí ve své obecnosti uniká, chceme-li ho pevně pojmut. A uniká také, poohlédneme-li se v literatuře u těch, kdo o štěstí něco psali, neboť o těchto záležitostech píší obyčejně lidé, jimž je psaní spíše zaměstnáním. Každý pak ví, předem, že o nějaké věci může správně mluvit jen tehdy, má-li k ní živoucí, nikoli pouze teoretický vztah. Ti pak, kteří píšou o štěstí jako filosofové nebo psychologové, mají vlastně živoucí vztah jen k tomu štěstí nebo neštěstí, které zažili sami. A tu se setkáváme s činitelem, který má neobyčejnou důležitost. Poznání samo, jak se nám naskýtá ve

vnějším světě lidského vědění, pojmáme-li je v určitém vyšším smyslu, znamená samosebou určité štěstí. To připouští každý, kdo někdy pocítil onu vnitřní blaženost, kterou může dát poznání. A to je v základě ověřeno tím, že nejznamenitější filosofové - začneme-li Aristotelem a postupujeme-li až k naší době - vždy označovali moudrost a vědění jako obzvláštní štěstí.

Ale na druhé straně je třeba se opět otázat: Co je platná taková odpověď na otázku po štěstí tomu, kdo celý týden s malými přestávkami pracuje pod zemí v temných dolech, nebo tomu, kdo je v dolech zasypán a snad po celé dny tam leží v nejhroznějším stavu? Co má takový filosofický výklad štěstí činit s tím, co žije v duši člověka, který má vykonávat v životě nízkou, snad dokonce odpornou práci?

Život dává pozoruhodnou odpověď na otázku po štěstí. Můžeme nabýt hojně zkušenosti, že odpověď filosofů často skutečně právě v tomto ohledu se podivně vzdaluje od toho, co nám poskytuje každodenní život, pozorujeme-li jej jen v jeho pravé podobě. Ale i něčemu jinému nás učí život o štěstí. A tu se nám jeví právě z uvedených hledisek podivuhodný rozpor v pojmání štěstí v životě samém.

Budu vypravovat příklad: Dejme tomu, že určitý člověk s vyššími idejemi i se znamenitou obrazotvorností musí vykonávat zcela obyčejnou práci. Musí strávit celý život třeba jako prostý voják. Mluvím o případě ze života, který vskutku není legendou. Jde o pozoruhodného člověka jménem Josef E. Hilšer, který se narodil v Rakousku r. 1806 a zemřel r. 1837. Sloužil největší část života jako prostý voják a nepřivedl to dál než na účetního poddůstojníka, nad kterýžto stupeň se nedostal i přes své skvělé nadání. Tento muž zanechal značný počet básní, dokonalých nejen formou, nýbrž i hluboce produševnělých; zanechal i výtečné překlady anglického básníka Byrona. Žil bohatým vnitřním životem.

Představme si kontrast v tomto životě mezi tím, kolik štěstí mu přinášel denní život zevně, a tím, co prožíval vnitřně. Jeho básně nejsou nikterak proniknuty pesimismem; mají sílu a vzlet. Ukazují nám, že tento život přes mnohá zklamání dosáhl určitého stupně vnitřního štěstí. Škoda, že lidstvo na takové zjevy tak snadno zapomíná. Představíme-li si jej, tu se nám objeví-ježto rozdíl je tu jen ve stupni - že přece je ještě možné i tam, kde se vnější lidský život zdá úplně opuštěným od štěstí, vytvořit štěstí na základě nejnvtitnější lidské podstaty.

Je možné obzvláště ze stanoviska duchovní vědy, chce-li někdo trvat na jejím mylném nebo primitivním pojetí, dokonce fanaticky horlit proti štěstí, nebo i fanaticky jednostranně vysvětlovat život na základě ideje o opětvujících se vtěleních a o karmě. Proti štěstí může fanaticky horlit někdo, přistoupí-li k duchovní vědě, špatně pochopiv její základy. Může říci, že všechny snahy po štěstí a spokojenosti jsou jen egoizmem a duchovní věda že se pokouší člověka z toho egoizmu právě vyvést.

Již Aristoteles shledal téměř směšným, tvrdilo-li se, že ctnostný člověk může

být i při nesnesitelných bolestech nějak spokojen. Šťěstí netřeba pojímat pouze jako uspokojení egoizmu; neboť i tehdy, značí-li zpočátku uspokojení egoizmu, nemuselo by být bezcenné pro celkový zdar lidstva. Šťěstí lze zajisté chápat též tak, že uvádí naše duševní síly v harmonickou náladu, a dává jim tudíž všestranně se rozvíjet, kdežto neštěstí tvoří v našem duševním životě nálady neharmonické a zabraňuje nám projevat naše schopnosti a síly.

Tak můžeme pohlížet na štěstí, i když je zpočátku vyhledáváno jako uspokojení egoizmu, jako na pěstitele vnitřní harmonické duševní síly a můžeme na jedné straně doufat, že ten, komu se dostává štěstím takové vnitřní harmonické duševní síly, povznese se ponenáhlu nad svůj egoizmus, zatímco by snad bylo pravděpodobně obtížné povznést se nad egoizmus, kdyby byl jen pronásledován neštěstím. A na druhé straně možno zase říci: Usiluje-li člověk o štěstí a dostává se mu ho jako uspokojení egoizmu, tu může tím, že se jeho síly uvedou v soulad, působit pro sebe i pro jiné blahodárně.

Hodnota štěstí se tedy nesmí určovat jednostranně. Mnohý však, jenž se domýšlí, že se již přiblížil k duchovní vědě, když zdaleka poznal to či ono, dopouští se opět chyby, praví-li: Tento člověk je šťastný, onen nešťastný. Myslím-li na karma, na příčinné spojení jednoho života se životem druhým, mohu si snadno vysvětlit, že nešťastný člověk si připravil toto neštěstí sám v předchozím životě a že šťastný sám si vytvořil v dřívějším životě podmínky svého štěstí.

Takový výrok je záłudný, a to proto, poněvadž je v určitém směru správný. Ale karma, tj. zákon o příčinném spojení jednoho pozemského života se životem druhým, nesmí se pojímat pouze ve smyslu pouhého zákona vysvětlovacího, nýbrž je třeba pohlížet na něj jako na něco, co vniká do naší vůle a vede nás k životu v jeho smyslu. Tento zákon je před životem oprávněn a ospravedlněn, když život povznáší a zdokonaluje.

Při štěstí jsme viděli, že člověk vyvíjí zpočátku touhu po štěstí ze snahy nebýt osamělý, nýbrž vlastnit něco z vnějších poměrů světa. Vychází ze žádosti, aby tyto poměry' braly na něho ohled. Na druhé straně jsme však viděli, že štěstí nemůže být něco, co je možné přivodit v úplném protikladu k vnější skutečnosti jen názory člověka, tím, co ve skutečnosti prožívá.

Kde je vyrovnání tohoto zdánlivého rozporu, způsobené nikoli abstrakcemi, nýbrž skutečností samou?

Toto vyrovnání nalezneme, obrátíme-li svůj duchovní pohled přímo k tomu, co nazýváme vnitřním lidským jádrem; k tomu, o čem bylo již častěji řečeno, že pracuje na vnějším člověku, že utváří i samu tělesnost, ale také staví člověka ve světě na určité místo, kde se právě nachází.

Hledíme-li k tomuto vnitřnímu jádru lidské bytosti a tážeme-li se, jak se asi má toto vnitřní jádro k lidskému štěstí nebo neštěstí, tu dostaneme nejsnáze odpověď, bereme-li zřetel na to, že se takové jádro může ocitnout před těmi či

oněmi šťastnými poměry, takže člověk si musí říci: „Měl jsem v úmyslu to nebo ono, chtěl jsem to a to, pracoval jsem pro to též svou chytrostí a moudrostí; ale nyní vidím, že výsledek velice přesahuje mé přičinění.“

Který člověk, a to právě ve velmi odpovědném postavení ve světě, by si něco takového neřekl v nesčetných případech, že sice vynaložil síly, ale že se mu dostalo výsledku, který je zcela neúměrný k vynaloženým silám! Nepojímáme-li toto jádro lidské bytosti jako něco, co tu pouze je, nýbrž jako něco, co se neustále vyvíjí, o čem praví duchovní věda, že nevytváří pouze jeden život nýbrž mnohé životy, a co tedy utváří náš přítomný život právě takový, jaký je. Uvážíme-li dále, že když toto jádro projde branou smrti, prochází nadsmyslovým světem, aby, až přijde čas, bylo činné v novém fyzickém životě: Jaké stanovisko může pak zaujmout toto jádro lidské bytosti, samo se pojmajíc v tomto smyslu, k úspěchu dosaženému vyličeným způsobem?

Toto lidské jádro si nikdy neřekne: „Bylo to štěstí, jsem jím uspokojen, jsem rád, že jsem sice silami, které jsem uvedl v pohyb, chtěl jen něco nepatrného, ale něčeho většího se mi dostalo štěstím.“ Člověk, který vážně věří v karmu a opakující se pozemské životy, neřekne nikdy něco podobného; naopak si řekne: „Tento úspěch je tu; já sám však jsem se prokázal vůči tomuto úspěchu slabým. Neuspokojím se úspěchem, nýbrž se z něho naučím stupňovat své síly; vložím do vnitřního jádra své bytosti zárodky, které je přivedou ke stále vyšší dokonalosti. Můj nezasloužený úspěch, štěstí, které mne potkalo, mi ukazuje mé nedostatky; je zapotřebí, abych se z toho poučil.“

Člověk, který vidí šťastný výsledek a věří v karmu, nemůže si dát jinou odpověď. Okolností, že ho potkalo štěstí, nepřijímá jako závěr, nýbrž jako východisko, z něhož se učí, a které vrhá světlo na následující stavy jeho bytí.

Jaký je však důsledek toho, co jsme právě uvedli? Učínme si o tom správnou představu. Člověku věřícímu v opakující se pozemské životy a v karmu neboli příčinné duchovní spojení dostane se pobídek k vývoji jeho sil právě tím, že pohlíží na svůj zdar jako na počátek, na příčinu svého dalšího vývoje. Neštěstí, nezdár nepřijímá jako hotovou věc, nýbrž jako konec, závěr, jako něco, příčiny čehož je rovněž napřed zapotřebí hledat, podobně jako je třeba hledat účinky zdaru v budoucnosti vlastního vývoje. Na neštěstí pak pohlížíme jako na účinek vlastního vývoje. Jak je to vlastně?

Ujasněme si to přirovnáním, že v každém životním postavení nejsme správnými pozorovateli příčinné spojitosti života. Dejme tomu, že určitý člověk žil až do osmnáctého roku lenivě na útraty svého otce; ale podle svého pojetí žil „dokonale šťasten“. Když mu je osmnáct let, probude jeho otec jmění. Syn je tím donucen nežít již pohodlně a lenivě, nýbrž učit se řádné práci. To mu způsobí všelijaké utrpení a bolesti. Tu si řekne, že ho potkalo neštěstí. Leč přitom je otázkou, je-li v tomto posuzování správným posuzovatelem svého osudu. Naučí-

li se řádně pracovat, řekne snad, až mu bude padesát let: „Ano, tenkrát se mi zdálo velkým neštěstím, že otec pozbyl jmění. Ted na to pohlížím jako na neštěstí svého otce, nikoli své vlastní neštěstí, neboť bych byl snad zůstal po celý život budižkničemu, kdyby mne nebylo stihlo ono neštěstí. Tou událostí jsem se však stal rádným člověkem a tím, čím jsem nyní.“

Otažme se tedy: Kdy byl tento člověk správným posuzovatelem svého osudu? V osmnáctém roce, kdy ho stihlo neštěstí, či v padesátém roce, kdy na ně pohlíží zpět? A dejme tomu, že přemýšlí ještě dále a táže se po příčině tehdejšího neštěstí. Tu by si mohl říci: „Nebylo vůbec nutné, aby mne tenkrát stihlo neštěstí. Zevně se zpočátku zdá, jako by mne neštěstí stihlo, protože můj otec pozbyl jmění. Ale dejme tomu, že bych od dětství měl snahu se učit; takže by mi nevadilo, kdyby otec pozbyl jmění. Tu by byl přechod zcela jiný a nenazýval bych to neštěstím. Zdánlivě je důvod mého neštěstí mimo mne; vpravdě však mohu říci, že hlubší důvod je ve mně, neboť tehdejší neštěstí, bolest a utrpení přivedlo to, jaký jsem byl tehdy. Neštěstí jsem si přivodil sám.“ Řekne-li si toto takový člověk, tu již poněkud pochopil, že ve skutečnosti všechno, co na nás přichází ze zevnějšíku, je způsobeno nitrem, a že to můžeme též chápat jako podmíněné vlastním vývojem. Na každé neštěstí lze pohlížet tak, že do něho upadáme následkem vlastní nedokonalosti; ukazuje nám, že něco v nás není ještě tak dokonalé, jak by mělo být. V tomto případě je to opačně než při zdaru; neštěstí tu chápeme jako účinek, jako konec toho, čemu jsme dali podnět v dřívějších dobách svého vývoje. A když nyní opět pohlížíme ve své duši na neštěstí tak, že nad ním nenaříkáme a nedáváme vinu jen zevnímu světu, nýbrž hledíme-li na vnitřní jádro své bytosti a vážně věříme v příčinnou spojitost různých životů pozemských, tedy v karma, pak je nám neštěstí opět pobídkou, abychom se stávali stále dokonalejšími, abychom se v životě učili a život pokládali za školu. Uvažujeme-li takto, pak se nám stane karma a zákon znovuvtělování pro život silou, která může učinit život bohatším a obsažnějším.

Nyní ovšem vzniká otázka: Cožpak může již pouhé vědění o zákonu karmy v určitém ohledu život povznést a obohatit? Může snad již neštěstí se vytvářet ve štěstí?

Jakkoli se to bude zdát mnohým v dnešní době podivné, učinil bych přece poznámku, která může být významná pro celkové pojetí štěstí na základě duchovní vědy.

Připomeňme si ještě jednu Hamerlingovu legendu o onom děvčeti, které bylo pronásledováno neštěstím až ke hrobu, ba až za hrob, jsouc zaživa pochována. Zajisté tomu, kdo hlouběji nevníkl do sil, jimiž může působit poznání, bude se to zdát paradoxním. Ale hypoteticky předpokládejme, že by ono nešťastné děvče bylo uvedeno svým neštěstím do takového prostředí, z něhož by si mohlo získat duchovně-vědecký světový názor v takové míře, že by si řeklo:

„Ve mně žije ústřední duchovní jádro, které přesahuje zrození a smrt a které se projevuje v zevním světě svými schopnostmi účinky uplynulých životů; a toto jádro si připravuje současnými projevy síly pro následující pozemské životy.“

Dejme tomu, že toto poznání by se stalo duševní silou onoho děvčete; je to zcela myslitelné. Pak taková představa zvyšuje víru ve vnitřní sílu lidského ústředního jádra. A je snad možno říci: Tím, že síla, vycházející z duševně-duchovní podstaty, působí do tělesna, jak bylo ukázáno v jiných rozpravách, a tím, že tato síla, kterou je možné si uvědomit, by působila u onoho děvčete na jeho zdravotní stav, bylo by se snad mohlo silou takové víry udržet při životě, až by se její snoubenec po smrti otcově vrátil. Tomu, kdo neví, jakou sílu má poznání, které vzniká z pravé skutečnosti, a není tudíž abstraktní a pouze teoretické, nýbrž působí v duši jako klíčivá síla, může se to zdát paradoxním.

Víme, že takový názor nemusí snad být útěchou lidem, kteří po celý život vykonávají práci, jež je nemůže nijak uspokojit a jejichž nároky jsou po celý život odmítány. Pozorujeme však, že při tak silné víře v ústřední jádro lidské bytosti, kdy člověk ví, že tento lidský život je jedním z mnohých, může zajisté existovat něco jako procitnutí síly: „Co se mi zdánlivě jeví ve vnějším světě jako neštěstí, jako zlý osud mého života, stává se mi v nitru mé duše, pojmu-li sám sebe duchovně, právě v souvislosti s celým světem, do níž jsem postaven, jasným a vysvětlitelným.“

Stihne-li nás skutečně podle našeho vlastního přesvědčení neštěstí, tu nás přes ně přenese obyčejná útěcha. Tu je třeba, aby nám pomohla síla, umožňující nám pohlížet na neštěstí jako na článek v řetězu příčin a následků. Pak si řekneme: „Pozorovat jednotlivost znamená pozorovat jen zdánlivost a ne skutečnost, podobně jako pozoruje zdánlivost a nikoli skutečnost ten, jenž do osmnáctého roku lenoší a když ho stihne vylíčené neštěstí, pokládá je za opravdové neštěstí a nikoli za příčinu pozdějšího štěstí.“

Tak jsme přiváděni, chápeme-li tyto věci hlouběji, skutečně k tomu, že si řekneme: Právě na štěstí a neštěstí jeví se nám jasně, jak pozorování života z určitého hlediska může být klamně a jak to, co nás potkává jako štěstí nebo neštěstí, pozorujeme-li je omezeně, ukáže se nám ve svém smyslu a ve své podstatě teprve tehdy, přehlízíme-li celý lidský život.

Kdybychom viděli, že tento lidský život je vyčerpán v hranicích mezi zrozením a smrtí, tu by se nám nejevil v obvyklých poměrech nikdy uspokojivým; vysvětlitelným však ve skutečnosti - jak bylo často vysloveno větou, kterou však jen duchovní věda může potvrdit v její správnosti pro skutečný lidský osud - může se nám stát teprve tehdy, když si řekneme: Tím, že jsme nějaké věci porozuměli, pozbývá nad námi moci. A tomu, jehož ústřednímu jádru se stává štěstí jen pobídkou k vývoji vzhůru, stává se pobídkou k vývoji i neštěstí.

Tak se nám rozřeší zdánlivý rozpor, obrátíme-li se pozorováním života od po

jetí, že se nám něčeho dostává jen zvenčí, k pochopení, jak zážitky ve svém nitru proměňujeme a co z nich vyvozujeme. Jestliže jsme se naučili pochopení zákona karmy čerpat jen ze zduar a nikoli pouze z uspokojení, nýbrž právě jako pobídku k dalšímu vývoji, tedy dojdeme též k tomu, že se budeme stejně dívat i na nezdar a neštěstí. V lidské duši se však proměňuje všechno, a co je zdánlivě štěstím nebo neštěstím, stává se v lidské duši věcnou skutečností. To však znamená něco velmi významného. Dejme tomu, že by někdo naprosto odmítl názor o opakujících se pozemských životech a že by viděl, jak člověk trpí neoprávněnou žárlivostí na základě pouhých výtvorů obrazotvornosti, nebo jak jiný se oddává vysněnému štěstí. Nebo že by viděl, jak jiný pouze ze své obrazotvornosti, tedy z pouhého zdání, nikoli na věcném základě, vyvíjí vnitřní skutečnost, která je v jeho nitru vpravdě velmi „skutečná“. „Nebyla by to mohl by si říci - „neuvěřitelná nesrovnalost lidského nitra a vnějšího světa, kdyby tím bylo všechno vyčerpáno?“

Když člověk projde branou smrti, zajisté zanikne to, co se zde spojuje s pojmem skutečnosti, co v něm žije jako žárlivost nebo jako klam štěstí. Ale co se spojilo s jeho duší jako radost a utrpení, to se stalo v jeho duši silou, to žije v duši životem, který v dalším vývoji souvisí se světem. A tak vidíme z vylíčené proměny, jak člověk je opravdu povolán, aby vyvíjel ze zdání svou skutečnost.

Tím jsme také dosáhli vysvětlení toho, co jsme řekli v úvodu, proč člověk stojí vskutku ke svému štěstí v takovém poměru, že nemůže spojovat toto štěstí se svým já, se svou individualitou. Neboť nespojuje-li přímo se svým já zevní události, které ho potkají a obohacují jeho bytí, pak je může ve svém nitru proměňovat, takže se to, co bylo zpočátku vnějším zdáním, stává vnitřní skutečností.

Tím se stává člověk proměňovatelem vnějšího zdání v jsoucno, ve skutečnost.

Rozhlédneme-li se však kolem sebe a řekneme-li si „Pozorovali jsme, jak krystaly a rostliny také nemohou projevit všechny vnitřní tvůrčí zákony, jak jim v tom brání zevní překážky“, viděli jsme, jak nesčetné zárodky hynou dříve, než se rozvinou: Co je tu jiné než u člověka? Proč u nich nemůžeme mluvit o štěstí nebo neštěstí stejně jako jsme uvedli! U člověka se vnějšek stává nitrem, takže se vskutku vnější odráží v nitru, a zdání se může přeměnit ve skutečné „jsoucno“. Jen tím, že člověk má v sobě vnitřní jádro, odpoutává se od přímé vnější skutečnosti a prožívá v sobě novou skutečnost, která se v obyčejném životě odlišuje od vnějšího života také tím, že si člověk praví: Žiji jednak pod vlivem dědičnosti a mám v sobě to, co jsem zdědil po rodičích, prarodičích atd. Jednak žiji v tom, co je podrobno duchovní příčinnosti a co mi může dát ještě něco jiného vedle toho, čeho se mi dostává jako štěstí pomocí vnějšího světa: Jen tím se projevuje, že člověk náleží ve skutečnosti dvěma světům, vnějšímu a vnitřnímu. Chce-li to někdo nazvat „dualizmem“, budiž. Ale právě způsob, jak člověk proměňuje zdání ve skutečnost, nám ukazuje, jak i tento dualismus, který sám

je jen zdáním, je proměňován ve vnitřní skutečnost. A dále nám ukazuje život, jak to, co prožíváme v obrazotvornosti, vykládající si věci mylně, se stává v našem nitru skutečností.

Tak vidíme, jak to, co se označuje slovy štěstí a neštěstí, je těsně spojeno s lidským nitrem. Vidíme však též, jak je těsně spojeno s tím lidským nitrem, o němž pravíme ve smyslu duchovně-vědeckého pojetí, že prochází řadou opětujiících se pozemských životů. Z tohoto hlediska lze se otázat: Nezakládáme-li na největším zdánlivém štěstí štěstí vnitřní a nepočítáme s tímto štěstím jako s něčím, co je v našem vývoji nepomíjivé?

Veškeré vnější štěstí, které nás potká, je správně označeno slovy Solónovými, která pravil Krosovi, že totiž nikdo nemá prohlašovat vlastní život za příliš šťastný, neboť všechno vnější štěstí se může změnit. Štěstí se může změnit v neštěstí.

Jaké štěstí nemůže nám být nikdy vzato? To, které neodvozujeme z vnějších šťastných událostí, ať již ze zdaru či z nezdaru.

Člověk může tedy vlastně užít na svůj poměr ke štěstí krásného a pravdivého lidského přísloví, že každý je svého štěstí strůjcem. Lid utvořil mnohá krásná a případná přísloví o štěstí, na nichž je možno pozorovat hlubokou filosofii v názorech lidí nejprostších. Mnohdy ovšem se nám naskýtají tyto pravdy ve formě nejnázornější. Existuje též přísloví, že proti určité lidské vlastnosti i sami bohové bojují mamě. Leč jiné přísloví, které zná tuto vlastnost, pozoruhodně praví, spojujíc ji se štěstím, že hloupý ho má nejvíce. Z toho není třeba vyvozovat, že bohové pro onu bezúspěšnost chtějí právě takové lidi podplácet štěstím. Ale můžeme přece říci, že v takovém přísloví je obsaženo zřetelné vědomí o niternosti a nutnosti zvnitřnění toho, co je třeba nazvat souvislostí člověka se štěstím ve světě. Neboť naše moudrost, pokud se vztahuje jen na vnější věci a jejich souvislosti, nám vlastně málo pomůže. Pomůže nám moudrost, která se již opět proměnila ve vnitřní moudrost, tedy opět nabyla vlastnosti, kterou má ještě původní primitivní člověk, jež se zakládá na silném duševním centru. Toto centrum přesahuje hranice zrození a smrti a je možné je vysvětlit jen tehdy, pozorujeme-li je ve světle opakujících se pozemských životů.

Tak se odlučuje to, co člověk prožívá jako štěstí pouze vnějšího světa, jako zdánlivé štěstí, od druhého štěstí, které vzniká teprve ve chvíli, kdy člověk může něco určit z vnějších událostí života, a to pak včleňuje do vyvíjejícího se jádra své bytosti, postupující od života k životu. Když filosof Herder v bolestné nemoci pravil svému synu: „Dej mi velkou krásnou myšlenku, ať sejí osvěžím“, vidíme patrně, jak Herder očekával zazáření velké, krásné myšlenky do sužovaného života jako osvěžení, jako štěstí. V tomto případě je snadné mluvit o tom, že člověku je třeba, aby byl ve svém nitru strůjcem svého štěstí. A tehdy, když pohlédneme na duchovně-vědecký světový názor, jak jsme se ho právě dotkli v této rozpravě, v jeho mocné působivosti, kdy není pouze teoretickým poznáním,

nýbrž kdy se zmocňuje duchovně-duševního jádra naší bytosti, jež je naplněno tím, co přesahuje štěstí nebo neštěstí, pak může dát tento světový názor velké myšlenky jako sotva který jiný; ony velké myšlenky, jež umožňují, aby člověk i tehdy, když musí v neštěstí zahynout, byl naplněn v té chvíli myšlenkou: „To je část celého života“.

Tato otázka o štěstí byla dnes projednána proto, abychom na ní viděli, jak všední věci se tříbí a oplodňují reálnými myšlenkami o celkovém životě, jak nám takové myšlenky může dát duchovní věda, která nezasahuje do života pouze jako teoretické vědění, nýbrž jako sama duchovní síla. To je podstatné.

Nestačí, abychom měli jen vnější důvody útěchy pro toho, kdo se má naučit ve vnějším neštěstí probuzením nitra neštěstí snášet, nýbrž musíme mít vnitřní možnost, abychom mu dali skutečně vnitřní síly, které vedou nad okruh neštěstí k rozšířenému světovému názoru. To však může ukázat, jak lidský život přesahuje hranice zrození a smrti, a jak přece souvisí se všemi oblažujícími základy našeho světového řádu. Můžeme-li něco takového očekávat od určitého světového názoru, pak lze říci, že tento názor naplňuje tušení nejlepších lidí obsahem. Pak můžeme říci, že člověk s takovým názorem může pohlížet na život tak, že se nachází v tomto životě jako plavec na lodi zmítané bouří a vlnami, ale ve svém nitru nalézá odvahu nespoléhat na vnější svět, nýbrž na podstatu a sílu vlastního nitra.

Takové úvahy jsou vhodné k tomu, aby byl postaven před člověka ideál, jež nám naznačuje Goethe určitým způsobem, který však můžeme pochopit lépe než pouze tušením, jímž bylo naplněno básníkovo nitro, když myslel na ideál člověka. Tento ideál nevyplňuje pouze jednotlivý život, nýbrž je ideálem pro celkový lidský život, kdy se člověk cítí v životě, zmítaném štěstím a neštěstím, jako na lodi zmítané vlnami, a přitom přece důvěřuje svému nitru. To vede k názoru, který, můžeme s malou obměnou básnickových slov vyjádřit takto:

Člověk stojí mužně u kormidla, loď je hnána vlnami a větrem - vítr a vlny - ne jeho nitro. Ovládaje - hledí do rozzuřené hlubiny a důvěřuje - ať při ztroskotání či v přístavu, v síly svého nitra!

Der Mensch steht männlich an dem Steuer, Das Schiff bewegen Wind und Wellen - Wind und Wellen nicht sein Inneres.

Beherrschend sie - blickt er in die grimme Tiefe Und vertraut, ob scheiternd oder landend, Den Kráften seines Innern!